

DİLÇİLİK**ŞAH İSMAYIL XƏTAİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ****N.M.XUDİYEV**

Dili xalq yaradır. Lakin onun yaşayıb nəsildən-nəslə ötürülməsi, görkəmli şəxsiyyətlərin, qüdrətli dövlət başçılarının sayəsində başa gəlir. Dilin durmadan zənginləşməsi onun statusundan, işlənmə arealından çox asılıdır. Ölkələr işğal olunanda dilin də sərhədləri daralır, hüdudları pozulur. Dil də insan kimi əsir düşür, cəmiyyətdən təcrid olunur, funksionallığını itirib sıradan çıxır. Min illər boyu folklorda, xalq nəğmələrində, məişət qayğılarında özünü tanıdan ana dilimiz təxminən 500 il əvvəl Səfəvi hökmdarı şah şairimiz Şah İsmayıl Xətəinin zamanında geniş fəaliyyət statusuna yüksələ bildi. Bu vaxta kimi Türkün zəfər yürüşləri, Oğuzların hərbi səfərləri, qanunları, fərmanları farsca, ərəbcə yazılırdı. Tarixdə ən qurucu, yaradıcı türklərdən biri kimi qalan Şah İsmayıl ana dilimizin də sərhədlərini ölkənin hüdudları kimi genişləndirdi. Əslində bu azərbaycançılıq ideyası ona ulu babalarından yadigar qalmışdı. İlk dəfə təkə ocaqlarını yaradıb Sufi təriqətinə iman bəsləyən və sonralar sufilər, Səfəvilər kimi tanınan Şeyx Səfiəddin Ərdəbili nəslə azərbaycançılıq ideyasının əsaslarını dilin gerçəkləşdirilməsində gördü. Azərbaycan dilinin, poeziyasının və mədəniyyətinin çiçəklənməsinə tutarlı töhfələr vermiş bu sülalə, sonralar daha çevik düşüncəyə və dövlətçilik bacarığına malik Şah İsmayıl Xətəini mübarizə meydanına çıxartdı. Lakin qılınc və qələm bəhədirlərini hünər meydanına hazırlayan «Qara məcmuə» kimi kitablar çox-çox əvvəllər türkün ana dilində yazılır, xalq düşüncəsinin ən incə mətləblərini özündə qoruyub saxlayırdı. Belə kitabların əksəriyyəti məhv edilib sıradan çıxsa da, sənət izlərini yaddaşlara yazmışdı. Hələ Şah İsmayıldan çox-çox əvvəllər qələmə alınmış «Qara məcmuə»lər dilimizdə o dövrdən qalmış həm böyük abidə, həm də şerimizin, nəsrimizin o vaxtkı vəziyyətini əks etdirən çox qiymətli mənbədir. «Hicri VII-VIII əsrlərdə Azərbaycanda müəllimlər və mürsidlər tərəfindən mədrəsələrdə, zaviyələrdə müridlərə tədris edilmək məqsədilə yazılan həcmli kitablara «Qara məcmuə» deyilirdi». (1)

«Qara məcmuə»lər bir müəllif tərəfindən yazılmasa da adətən mürsidin adına çıxılırdı. Şeyx Səfiəddin Ərdəbili isə öz zamanında

elmə, maarifə, mədəniyyətə hədsiz qayğılar göstərdiyindən dövrünün «Qara məcmuə»ləri onun adına çıxılmışdır. Bəqainin təzkirəsində yazıldığına görə Şeyx Səfinin «Qara məcmuə»si yalnız Səfəvi sultanlarının kitabxanasında tapıla bilər və bu xəzinələrdən dışarı çıxma bilməz.

Səfəvi sülaləsinin böyük ağsaqqalı, alim və sufisi, eləcə də həmin təriqətin banisi kimi tanınan Şeyx Səfinin türkcə yazılan «Qara məcmuə» adlı əsərindən başqa bir neçə türkcə, farsca və ərəbcə əsərləri də olmuşdur.

Cənubi Azərbaycanlı alim doktor Hüseyn Sədiqi tapıb çap etdirdiyi «Qara məcmuə» əsərinə Şeyx Səfinin şerlərini daxil edib. Tədqiqatçının fikrinə görə: «Şeyx Səfinin türkcə şerlərinin şivəsi Qazi Bürhanəddinin şivəsinə oxşayır». Bu şivə həm də dilimizdə olan ən gözəl və axıcı sözlər, terminlərlə zəngindir. Şerlərdə hələ ədəbiyyat tariximizə Xacə Əhməd Yasəvi zamanından girmiş bəzi irfan anamlı sözlər gözə dəyir». (1, s.32)

«Qara məcmuə» əsərinin nəsr hissəsi də XIV-XV əsr Azərbaycan nəsrinin çox gözəl nümunəsi sayıla bilər. Onun dili çox axıcı və olduqca anlaşılıqdır. Bu mətnlərdə farsca və ərəbcə sözlər də nisbətən azdır. Məcmuənin «Müzəkki-ən-nəfs» adlı bölümündən bir parçanı misal olaraq təqdim edirik:«...Sultan Şeyxin sözlərini dinlədi. Bir kərə ah eylədi. Gətirdi kəndini taxtan aşağı yerə urdu. Ağlı başından getdi - Bir zaman yetdi, bir zamandan kəndi diru gəldi (gəlməyə başladı). Ayıtdı Şeyxə: - necə edəlim, sultanım! Yolu yanılmışız!» - deyər.

Şeyx aydır: «Gəlin hələ bir şimdi tövbə edin. Bu şimdikən etdiyiniz işlərə peşman olun! Ol günahlarınız getsin» deyər. (1, s.102)

Göründüyü kimi, bu mətn 5-6 əsr qabaq yazılsa da bugünkü ədəbi dilimizə olduqca yaxındır.

Doktor Sədiq tapıb tərtib etdiyi «Qara məcmuə» adlı əsərdə Şah İsmayıl Xətəinin bir neçə yeni şerini də mətnin mövzusunə uyğun olaraq ilk dəfə dərc etmişdir. «Qara məcmuə»nin «Əlbuyuruq risaləsi» bölümündə Şah İsmayıl Xətəinin dini mövzuda yazdığı «Çox şükür» şeri diqqəti cəlb edir:

Söylərəm ey padişahlar padişahi, çox şükür,
Bəndənin ümidi sənsən, həm pənahi, çox şükür.
Əfv edərsən sirləri, sirrimizə agahsan
Çox şükür birliyinə, yarəb, ilahi, çox şükür.

Sən yaratdın yeri, göyü, bəzm üçün tutdu qərar,
Dönsə də çərxi-fələk, leylü nəhar, dönməz qərar.
Pes bizim üçündür, dünyai uqba, hər nə var,
Çox şükür dərgahına, yarəb, ilahi, çox şükür.

Bizim üçün xəlq elədin abu, atəş, xaku, bad,
Cismimizə can da verdin, bizə adəm qoydun ad.

Yaradılmış səndən oldu, cümlə məqsudu murad
Çox şükür dərgahına, yarəb, ilahi, çox şükür.

Lütfü ehsanu kərəm səndən gəlir, bizdən xəta,
Ol qənimət qismətini kəsmədin ondan sona.
Bu Xətai xəstə çün qapında durmuş bir gəda
Çox şükür dərgahına, yarəb, ilahi, çox şükür.

(1, s.81)

Həmin dövrdə belə əsərlərin yazılmasının Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşmasında rolu çox olmuşdur. Zəmanəsinin, elm, mədəniyyət, sufi təriqəti keşiyində duran Şeyx Səfi və onun övladları dövlət qurandan sonra həmin ənənəni davam etdirmişlər. Xüsusən Şah İsmayıl Səfəvi hökmdar olandan sonra Azərbaycan dilinə böyük rəsmi səlahiyyətlər vermiş, şair-sənətkar kimi bu dildə gözəl əsərlər yaratmışdır. Şah İsmayıl 38 illik qısa həyatında görünməmiş uğurlar qazanmış, xalqımızın bədii mədəniyyət tarixində parlaq səhifələr açmışdır. Onun yaratdığı vahid Azərbaycan dövlətində doğma Azərbaycan türkcəsi dövlət və şer-sənət dilinə çevrilmiş, mədəniyyət və milli quruculuq sahələrində bütün imkanlarını nümayiş etdirə bilmişdir.

Şah İsmayıl qısa vaxt ərzində tanınmış alimləri, şairləri, sənət adamlarını saraya dəvət etməklə elmin, mədəniyyətin sürətli inkişafına şərait yaradırdı. «Sənəti, elmi və mədəniyyəti çox sevən şair-hökmdar qılınıc ilə qurduğu dövlətə qələmi ilə də xidmət etmişdir. Vətənin gözəlliklərini tərənnüm etməklə Azərbaycan dilinin banisi olaraq ana dilində gözəl əsərlər yaratmışdır. Həbib, Şahi, Kişvəri və Füzuli kimi şairlərin yetişməsində, Azərbaycan dilində yüksələn şerin inkişafında böyük iş görmüşdür». (2, s.298)

Şah Xətai özü də ana dilində gözəl bədii nümunələr yaratmaqla şairlər məclisinin baş şüərasına çevrilirdi. Onun yaradıcılığında hökmə, siyasətə gözəllik duyğusu bir araya gəlir, ana dilinin zənginliyi, səs, söz imkanları ilə hissin ən incə çalarlarını ifadə edə bilirdi.

Təəssüflər olsun ki, Şah İsmayıl Xətainin ana dilimiz, mədəniyyətimiz yolunda bu fədakarlığı nə yaxın ətrafı, soydaşları, nə də dövrünün ərəb, fars təzkirəçiləri tərəfindən doğru dəyərləndirilə bilmişdir. Hətta, doğmaca oğlu Sam Mirzənin «Sami» təskirəsində Xətainin bir türk şairi kimi deyil, farsca şerlərindən nümunə gətirilməsini görkəmli folklorşünas Salman Mümtaz ürək ağrısı ilə qeyd edir. (3, s.301)

Daha sonra S.Mümtaz Osmanlı təzkirəçisi Katib Çələbinin də Şah Xətainin türkcə şerlərindən yan ötdüyünü, Azərbaycan dilinin poetik imkanlarını qulaq ardına vuraraq Xətaidən «Ərəb ədibi kimi» söz açdığını yazır.

Lakin təzkirə müəlliflərinin xidməti unudurma cəhdləri böyük təsir qüvvəsinə çevrilə bilmir. Xətai hakimiyyəti dövründə nəinki ədəbi mühit, rəsmi dövlət idarəçiliyi də Azərbaycan dilində

aparılır. İran tarixi və mədəniyyəti, müasir İran ərazisindəki xalqların tarixi evolyusiyasını, tədqiqat mövzusu seçən A.Krımski Şah İsmayıl Xətai yaradıcılığına istinad edib regionda Azərbaycan dilinin miqyasını təsdiq edirdi: «Səfəvi xanədanının banisi Şah İsmayıl «Xətai» təxəllüsü ilə azərbaycanca mükəmməl türk şerlər divanını yaratmışdır və onun öz ana dilində idi» (4, s.139).

Dilin formalaşmasında ədəbi nümunələrin zəngin bazası yaradılmalıdır. Bu missiyanı da çiynlərinə çəkən şah şairimiz «Divan»dan başqa «Dəhnamə» adlı məşhur əsəri və təlim-didaktik mahiyyətdə yazmış «Nəsihətnamə» məsnəvisi vardır (5, s.5).

Heca və ərüz ölçülərində yazan Xətai yazılı və şifahi ədəbiyyat ənənələrini vəhdətdə götürmüş, rəngarəng formalarda əsərlər yaratmışdır. «Şah İsmayıl şiə təbliğatı üçün aşıq (saz şairi-Ozan) tərzində qoşmalar yazmış, bir qoşma səpkili aşıq havası da formalaşdırmışdır. Ayrıca ərüz vəznində yazdığı qəzəlləri sazla məclislərdə oxunardı». (6, s.32)

Şah İsmayıl Xətəinin yaradıcılığı zəngindir, eyni zamanda bu kəmiyyətdən çox keyfiyyət zənginliyidir. Şair həm klassik üslubda, həm də folklor üslubunda yazıb yaratmışdır. Qəzəlləri, rübailəri, məsnəviləri qoşmaları, gəraylıları, bayatıları və s. daha həcmli, keyfiyyətə daha yüksəkdir. Bununla belə şair ilk dəfə olaraq, şifahi xalq ədəbiyyatı janrına davamlı şəkildə müraciət etmiş və xalq şerinə klassik mövqe qazandırmışdır.

Şair ilk dəfə olaraq öz divanına xalq ədəbiyyatı janrlarında yazdığı əsərləri də daxil etmiş, başqa sələf və xələfləri kimi öz divanını klassik ədəbiyyat formalarında yaratdığı şerlərlə məhdudlaşdırmamışdır. Bu isə Xətəinin öz xalqına, elinə və onun dilinə, mədəniyyətinə sevgisinin sonsuzluğunu göstərir.

Heca vəznli şeri ilk dəfə olaraq divan ədəbiyyatına gətirən Xətai bədii yaradıcılıqda xalq şeri ənənələrinə üstünlük vermiş, klassik divanları, xalq hikməti və örnəkləri ilə bəzəməyi zərurət kimi qarşıya qoymuşdur. (7, s.226)

Elinə, dilinə bağlı olan Şah İsmayıl Xətai folklor janrlarında ki şerlərində müsəlman panteist terminologiyasını sıx-sıx işlətməklə onları həm də dini biliklərin poetik toplusuna çevirir:

Şəriət yolunu Məhəmməd açdı
Təriqət gülünü Şah Əli seçdi
Şu dünyadan neçə yüz min ər keçdi
Onlar ittifaqda Mehdi yoldadır.

Şah İsmayıl Xətəinin folklor janrındakı əsərlərinin sintaksisi xalq şeri dilinin bütün poetixniki-sintaktik xüsusiyyətlərini əks etdirir. Məsələn:

Bir nəfəscik söyləyim
Dinləməzsən neyləyim.
Eşq dəryasın boylayım
Ümmana dalmağa gəldim.

Üstümüze yol uğratdın,
Gövhər aldın, gövhər satdın.
Ərliyini isbat etdin,
Dədəm xoş gəldin, xoş gəldin.

Xalq şeri sintaksisi ilə bu cür yaxınlıq, müştərəklik Xətəinin dil-üslub «fəlsəfə»sindən irəli gəlir. Şair panteist-sufi ideologiyayı, şəliyi elə aydın, demokratik və xəlqi bir dil ilə təbliğ etmək istəmişdir ki, burada anlaşqsız, qeyri-təbii fikir, mülahizə olmasın.

Xətəi şiə təriqətinin və sufiliyin təbliğatçısı olaraq «Azərbaycan ədəbiyyatında şiə lirizminin qurucusudur. Bu lirizmin təməlini Həzrət Əli və onun xanədanına eşq və bağlılıq təşkil edir. Xətəinin aşiqanə qezəlləri öz növündə orijinaldır». (8, s.39)

Hökmdar şairin klassik janrlardakı əsərlərinin dili klassik üslubun kamil dövrü üçün səciyyəvi olan mükəmməlliyə malikdir. Tədqiqatlar göstərir ki, Şah İsmayıl Xətəidə qoşma poetikasını qezəl poetikasından qidalanırdı. Şübhəsiz, qoşma standartlarının bilavasitə xalqdan gələn cəhətləri əsas idi... Şah İsmayıl Xətəinin klassik janrlardakı əsərlərinin lüğət tərkibi, klassik üslub üçün tamamilə xarakterik olaraq «alınma dil materialının bolluğu, lakin əsasən məqsədəuyğun işlədilməsilə səciyyələnir».

Dil tariximizi öyrənmək baxımından da Xətəi yaradıcılığı böyük əhəmiyyətə malikdir. O canlı danışq dilindən çoxlu söz və ifadələri alıb şerə gətirmişdir. Bu sözlərin bəziləri köhnəlsə də bir çoxu bu gün də funksionallığını qorumaqdadır.

Dövlətçilik tariximizdə böyük rol oynayan Şah İsmayıl qüdrətli Azərbaycan şairi kimi də öz dolğun, məzmunlu və ölməz poeziyası ilə doğma ədəbiyyatımızı forma və məzmunca zənginləşdirmişdir. Onun ürəyə yatan təravətli nəğmə və şerqiləri doğma türk dili şer xəzinəsinə yeni bir töhfədir.

Öz ulu babası Şeyx Səfinin miras qoyub getdiyi yolu davam etdirən Şah İsmayıl təkcə şair kimi deyil, hökmdar və dövlət başçısı kimi də Azərbaycan dilinə və dövlətçiliyinə əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Şah İsmayıl Səfəvi dövlətini qurduqdan sonra Azərbaycan türkcəsinə rəsmi dövlət dili statusu qazandırmış və öz dilinə, elinə olan hörmətini, sevgini əməldə sübut etmişdir. Şah İsmayılın qurduğu dövlətdə Azərbaycan dilinin dövlət dili olması, xarici ölkələrə bu dildə rəsmi məktublarnın yazılması dilimizin əhəmiyyətini qat-qat artırmış, eyni zamanda dilimizin çiçəklənib inkişaf etməsində böyük rol oynamışdır.

Səfəvi şahları öz ana dillərində yazıb yaradır, fars dilinə əhəmiyyət vermirdilər. Qəribə də olsa, həmin dövrdə fars dili Osmanlılarda və Orta Asiyada daha işlək dil hesab olunurdu. Belə ki, Osmanlı sultanı Sultan Səlim özünü İranın əfsanəvi padşahının nəslindən sayaraq farsca divan yazıb. Şah İsmayıl isə özünü türklərin əfsanəvi padşahı Əfrasiyabın nəslindən bilərək türkcə şer yazmışdır. (9, s.9)

Ümumiyyətlə, «Səfəvi şahları şer və ədəbiyyatı himayə edirdilər. Bu şahların bəziləri 2 dildə əsər yazan şairlər idilər. Türkçə və farsca şerlərin yazılması üçün əllərindən gələni edirdilər.(10, s.78)

Səfəvi sarayı, o dövrdə əsl Şer-sənət ocağı idi. Məlik-əş-şüəralıq (şairlər padşahı) rəsmi vəzifə kimi təsdiq edilmişdi. Şah İsmayıl övladları və Səfəvi sülaləsinin sonrakı şahları, o cümlədən Şah Süleyman və Şah Sultan Hüseyn zamanında Azərbaycan şerinə xüsusi qayğı mövcud idi. Həmin dövrdə Səfəvi sarayının məlik-əş-şüərası olan Təsir Təbrizinin divanında türkçə qəzəllərdən başqa türkçə qəsidə və məsnəvi də var idi... Bu dövrün təzkirələrində türkçə yazan bir çox şairlərin adı çəkilir. (10, s.79) Onların İsfahanda belə Azərbaycan türkçəsində şer yazmaları və dilimizə xüsusi qayğısı diqqəti cəlb edir.

Azərbaycanın böyük hökmdarı Şah İsmayılın dövründə Azərbaycan türkçəsinin əhəmiyyəti qat-qat artdı və hətta Səfəvi sarayına gələn avropalı səyyahlar dilimizin qrammatikası, lüğət tərkibi və s. haqqında çoxlu kitablar yazmağa başladılar.

«XVI əsrdə Şah İsmayıl Xətəinin başçılıq etdiyi Səfəvilər dövləti zamanından başlayaraq Azərbaycan dilinin mövqeyi, nüfuz dairəsi daha da genişlənməyə başladı və Azərbaycan ədəbi dili dövlət idarələrində, sarayda, hərbi hissələrdə işlənən rəsmi dillər sırasında yer tutdu, o zaman islamıyyatın dili sayılan ərəb dili və bəddi ifadə vasitəçisi kimi modalaşmış fars dili ilə yanaşı işlənən bir dil hüququ qazanmış oldu. Buna görə də mədrəsələrdə ərəb, fars dillərilə yanaşı, Azərbaycan dilində də tədris işləri aparılırdı». (11, s.166-167)

Bu dövrdə ölkədə Azərbaycan türkçəsinin əhəmiyyətini Səfəvi sarayında olmuş Avropa səyyahlarının əsərlərində də görürük. Səfəvi dövlətinin paytaxtı fars şəhəri olan İsfahana köçürüldükdən sonra da Azərbaycan türkçəsinin burada necə böyük nüfuza malik olduğu aydın hiss olunur. Alman səyyahı Engelt Kempfer XVII yüzillikdə Səfəvi sarayında olmuş, türk dilinin əhəmiyyətini təsdiq etmiş və bildirmişdir ki, türk dili saraya çoxdan nüfuz etmiş, vəzifə sahibləri bu dildə danışmağı özlərinə borc bilirlər. Hər bir məşhur və şəxsiyyətli adamın türkçə bilməməsi gerçəkdən utanç doğuran məsələ sayılırdı. (12, s.16)

İtaliyalı səyyah Pedro Dulavale də İsfahanda olarkən (17 dekabr 1917-ci il) dostu Maryo Eskifanoya Azərbaycan türkçəsinin əhəmiyyəti barədə yazmışdır: «İranda ümumən farscadan çox türkçə danışılır. Xüsusən, saray və vəzifəli şəxslər arasında». (13, s.74)

Səfəvi sarayında olmuş digər avropalı səyyah Adam Oleari. Şahın verdiyi ziyafəti belə təsvir etmişdir: «Ziyafət qurtardıqda eşik ağasıbaşı türkçə uca səslə dedi: Süfrə haqqında şah dövlətinə, gəzilər qüvvətinə Allah deyəlim, Allah-Allah və hamı Allah-Allah sözünü təkrarladılar». (14)

On bir il Səfəvilərin ərazisində olan Şvaliye Jan Şarden türk dili haqqında demişdir: «Türk dili qoşun və saray dilidir. Qadınlar,

kişilər əsasən türkcə danışılar, xüsusən, əyan və əşraf ailələrində». (15, s.238)

Yenə almaniyalı Enqelbert Kempfer İsfəhanda olarkən Səfəvi sarayında gördüklərini belə qələmə almışdır: «Bu dil mötəbər farsdilli ailələrdə elə sürətlə yayılırdı ki, indi tam demək olar ki, bir dövlət adamının türkcə bilməməsi biabırçılıq kimi dəyərləndirilir». (16, s.20)

Şarden və Petro Dulavale türk dilinin kütləvililiyinə işarə edərək yazırlar: bu dil müxtəlif təbəqələr arasında elə yayılmışdı ki, demək olardı hamısının dili idi. (16, s.19)

Qısa hakimiyyət möhləti ərzində Azərbaycan dilini dövlət dilinə, sənət, poeziya dilinə, nəhayət, sivil dillər sırasına çıxarmaq üçün Şah İsmayıl Xətəinin göstərdiyi əzmkarlıq elə ilk illərdən öz səmərəsini verirdi. Ölkə başçısının ana dilinə münasibəti Azərbaycanı dövlət kimi tanıyanların hər biri tərəfindən qəbul olunurdu. «Şah İsmayılın vaxtında... Azərbaycan dili dövlət dili kimi rəsmiləşir. Azərbaycan dili nəinki saray danışığı – ünsiyyət vasitəsi kimi işlənir, eyni zamanda dövlətlərarası yazışmalar bu dildə aparılır». (17, s.121)

Amma çox təəssüflər olsun ki, Azərbaycan ədəbi dilinin taxta çıxdığı Şah İsmayıl Xətəi dövrü onun varisləri zamanında istənilən səviyyədə qoruna bilmədi. Getdikcə fars dilinin sarayda və idarəçilikdə üstünlüyü müşahidə olundu. Azərbaycan dilinin tarixi haqqını qazanması 500 il ağırlar, əziyyətlərdən sonra ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra baş tutdu. Bu dahi öndər hər şeydən əvvəl dil ətrafında yaradılmış süni siyasi konyukturaları aradan götürdü. Azərbaycan xalqının tarixən formalaşmış dili ətrafındakı mübahisələri optimal məcraya yönəltdi. Ana dilində gözəl danışmağın, yazmağın siyasi, diplomatik görüşlər keçirməyin, qısa, məzmunlu müsahibələr verməyin, şirin, incə yumorlar söyləməyin, fikrin, düşüncənin qısa, konkret, birbaşa ifadə formalarını çatdırmağın nümunəsini nümayiş etdirərək hər bir vətəndaşda müstəqil dövlətimizin dilinə sevgi hissi yaratdı. Mətbuatın, elektron-informasiya vasitələrinin geniş şəbəkəsini yaratmaqla ana dilinin inkişafına təkən verdi. Şah İsmayıl Xətəini bir vaxtlar çiçəklənib tez də solan Azərbaycan dili arzuları məhz Heydər Əliyevin müdriklüyü və uzaqgörənliyi hesabına gerçəkləşdi. Bu dil – Ana dili – Azərbaycan dili millət durduqca yaşayacaq, dünyəvi dillər sırasında özünə möhkəm yer tutacaq, xalqın milli varlığı, mənəvi mövcudluğu kimi əsrlər boyu inkişaf yolunu uğurla davam etdirəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Şeyx Səfiəddin Ərdəbili. «Qara məcmuə». Tərtib edən: doktor Hüseyn Sədiq, Tehran, 2001, səh.20
2. Həmid Araslı. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. 1998, səh.298.
3. Salman Mümtaz. Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları. 1986, səh.301

4. А.Крымский. История Персии, ее литературы и древнейший философии, том III, Москва, 1914-1917, стр.139.
5. Əzizəğa Məhəmmədov. «Şah İsmayıl Xətai əsərləri». Bakı, 1973, səh.5
6. Doktor Cavad Heyət. «Azərbaycan ədəbiyyat tarixinə bir baxış». I cild, Tehran, 1980, səh.32
7. Əliyər Səfərli və Xəlil Yusifli. «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi». Redaktor və köçürəni: Hüseyn Şərqi (Soytürk), Tehran, 1997, səh.226
8. Doktor Cavad Heyət. «Azərbaycan ədəbiyyat tarixi», səh.39
9. «Cahanquşay Xaqan» (Şah İsmayıl) yazılma tarixi, 955-948-hicri. Tərtib edən doktor Allah Deta Müzəffər, Ravelpendi, 1986, səh.9
10. «Tribun» jurnalı, №4, İsveç, 1999, səh.78
11. Ə.Dəmirçizadə. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi, I hissə, 1979, səh. 166-167
12. «Varlıq» jurnalı, №82-3, Tehran, 1992, səh.16
13. «Tribun» №4, səh.74
14. Adam Oleari, Vermehrete neue Beschreibung der muscovitischen und persischen Reyse, (Schtesviq, 1656) 512.
15. Voyages du chevalier chardin en perse (Paris 1911, səh.238)
16. «Varlıq» jurnalı, №109-2, Tehran, 1377, səh.20
17. Т.Насиєv. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. 1976, səh.121.

ШАХ ИСМАИЛ ХАТАИ И АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ЯЗЫК

Н.М.ХУДИЕВ

АННОТАЦИЯ

Создатель языка – народ. Но передавая его от поколения к поколению и сохранить принадлежит главе государства.

В статье автор раскрывает сущность азербайджанского языка и роль Шаха Исмаила Хатаи в формировании его.